

MOLLA MUSTAFA ŐEVKİ BAŐESKİ'NİN RŪZ-NÂMESİ IŐIŐINDA SARAYBOSNA'DA HALK KŪLTŪRŪ (1756-1805)

FOLK CULTURE IN SARAJEVO IN THE LIGHT OF MOLLA MUSTAFA ŐEVKİ BAŐESKİ'S RŪZ-NÂME

Fatih İYİYOL*

ŐZET

Saraybosna, Balkan cođrafyasında önemli bir kŪltŪr merkezidir. Bosna-Hersek'in fethedilmesiyle birlikte kurulan Saraybosna, XVI. yŪzyıldan itibaren Osmanlı-TŪrk kŪltŪrünün önemli bir kŪltŪr muhiti haline gelmiŐtir. İslam medeniyeti ve TŪrk kŪltŪrünün maddî, sŪzlŪ ve yazılı kŪltŪr unsurları Saraybosna'nın kŪltŪrel dokusunu oluŐturmuŐtur. GeçmiŐten gŪnŪmŪze Saraybosna halkı ađırlıklı olarak BoŐnaklardan teŐekkŪl etmiŐtir. Halkı BoŐnak olan ve Slavca konuŐan bu MŪslŪman topluluk, Osmanlı dŪneminde TŪrkçeyi yazı dili olarak kullanmıŐtır. XVIII. ve XIX. yŪzyılın baŐlarında Saraybosna'da yaŐayan Molla Mustafa BaŐeski BoŐnak olmasına rađmen eserini TŪrkçe yazmıŐtır. Molla Mustafa BaŐeski, 1756-1804 yılları arasında Saraybosna'da yaŐanan olayları konu edindiđi bir *RŪz-nâme* kaleme almıŐtır. RŪz-nâme; XVIII. yŪzyıl Saraybosna tarihi, TŪrkçesi (yazı dili) ve folkloru için önemli bir kaynak eserdir. Bu çalıŐmanın amacı, Molla Mustafa BaŐeski'nin RŪz-nâmesi iŐıđında Saraybosna'daki halk kŪltŪrŪnŪ ele almaktır. ÇalıŐmamızda; RŪz-nâme'deki esnaf eđlenceleri, kuŐanma tŪrenleri, halk eđlenceleri, inanıŐlar, atasŪzleri ve deyimler, yađmur duası geleneđi tahlil edilmiŐtir. RŪz-nâme'de gŪrŪlen Saraybosna'daki halk kŪltŪrŪ verimlerinin içerik, iŐlev ve davranıŐ kalıpları açısından Osmanlı İmparatorluđu'nun diđer merkezlerindeki (ŵzellikle İstanbul) halk kŪltŪrŪ unsurlarıyla bŪtŪnlŪk gŪsterdiđi tespit edilmiŐtir. ÇalıŐmada ele alınan halk kŪltŪrŪ verimleri iŐlevsel metot ile deđerlendirilmiŐtir.

Anahtar kelimeler: Saraybosna, RŪz-nâme, Molla Mustafa BaŐeski, Halk KŪltŪrŪ

* Yrd. Doç. Dr., SŪleyman Őah Ūniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. TŪrk Dili ve Edebiyatı BŵlŪmŪ, fiyyiol@ssu.edu.tr

ABSTRACT

Sarajevo is an important cultural center in Balkan geography. Founded after the conquest of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo has become an important cultural center of the Ottoman -Turkish culture since XVIth century. Material, verbal, and as well as written components of Islamic civilization and Turkish culture have moulded the cultural texture of Sarajevo. Until today, the population of Sarajevo have been consisted mainly of Bosniaks. This Muslim community, made up of Slav-speaking Bosnians, used Turkish as written language during the Ottoman period. Despite being a Bosnian, Molla Mustafa Bašeski, who lived in Sarajevo between XVIIIth and early XIXth centuries in Sarajevo, wrote his works in Turkish. Molla Mustafa Bašeski wrote Ruz-nama that mentions about the events that took place in Sarajevo between the years 1756-1804. Rûz-nâma is an important source text for the history of Sarajevo in the XVIIIth century, Turkish (written language) and folklore. The aim of this study is to discuss the folk culture in Sarajevo in the light of Mustafa Bašeski's Ruz- Nama. In this study, craftsmen celebrations, Kuşanma ceremonies (putting on a belt during a master ceremony according to ahi order) public amusements, beliefs, proverbs and idioms and the tradition of rain prayers will be analysed. It has been concluded that Folk culture returns in Sarajevo seen in Ruz-nama bear a consistency with other folk culture componets in other centers in the Ottoman Empire (especially in Istanbul) in terms of content, function and behaviour patterns. Folk culture returns discussed in this study have been evaluated through functionalist method.

Key words: Sarajevo, Rûz-nâma, Molla Mustafa Bašeski, Folk Culture

GİRİŞ

Saraybosna, Balkan coğrafyasında önemli bir kültür merkezidir. Günümüzde Bosna-Hersek Devleti'nin başkentliğini yapan Saraybosna, Osmanlı İmparatorluğunun bölgeyi fethiyle birlikte kurulmuştur. Bosna'nın fethinden önce Miljacka Nehri'nin etrafında bugünkü Hünkâr Camisi civarında küçük bir yerleşim biriminin olduğu belirtilmektedir. Vrh Bosna olarak

belirtilen bu küçük yerleşim yerinin tarihinin Roma dönemine kadar dayandığı, yapılan kazılardan anlaşılmaktadır.¹

Saraybosna'nın stratejik merkez haline gelmesi Osmanlıların bölgeye etkisiyle birlikte gerçekleşir. Osmanlılar; XV. yüzyılın ortalarında, Hodidjed Kalesi ve bugünkü Saraybosna coğrafyasına hâkim konumdaydılar.² Hodidjed Kalesi'nin alınmasıyla Vrh Bosna civarında Miljacka(Tur. Milyaçka) Nehri'nin iki yakasında gün geçtikçe gelişen bir merkez oluşmaya başlamıştır. Gazi İsa Bey, 1462 yılında kendi ismiyle bu bölgede bir Mevlevî tekkesi açmış, bunun yanında imaret, cami, kervansaray yaptırmıştır.³ 1463'te Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'nın büyük bir bölümünü fethetmesi sonucunda, Bosna Sancağı'nın merkezi olarak, *Saray* şehri (bugünkü Saraybosna) kurulur.⁴ Saray, Bosna Sancağı'nın merkezi olmasıyla birlikte, burada bir sancak merkezi inşa edilmiştir. Kurulan sancak merkezi (saray), şehre aynı zamanda ismini vermiştir. Bir sancak merkezi olan bu şehre Osmanlı döneminde; *Saray*, *Bosnasaray* ve *Saraybosna*⁵ denilmiştir. Bosna-Hersek'te Osmanlı egemenliğinin sona ermesiyle Saraybosna; Sırpça, Hırvatça ve Boşnakçada aynı anlama gelen *Sarajevo*⁶ olarak isimlendirilmiştir.

Saraybosna, Osmanlı yönetiminde sancak merkezi olmasının ardından gelişmeye başlamıştır. 1489 yılındaki tahrir defterleri kayıtlara göre küçük bir şehrin ortaya çıktığı görülmektedir. Üç mahalleden oluşan şehir, 92 hanede Müslüman nüfus 460 civarındadır. İlgili kayıtlarda; Hıristiyan hane sayısı 89

¹ Noel Malcolm, *Bosnia a Short History*, Pan Book, London 2002, s.67; Muhammed Aruçi, "Saraybosna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, c.36, ss.128-132.

² Mustafa Imamović, *Historia Bošnjaka*, Bošnjačka Zadejnica Kulture Preporod, Sarajevo 1998, s. 69-83.

³ Dzemal Čehajić, *Derviški Redovi u Jugoslovenskim Zemljama sa Posebnim Osvrtom Na Bosnu i Hercegovinu*, Univerzitet u Sarajevo, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo 1986, s. 28.; Mehmet Mujezinović, *Islammska Epigrafika u Bosni i Hercegovini*, Veselin Masleša, Sarajevo 1974, s.17-18

⁴ Âşik Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Hazırlayan: Kemal Yavuz-Yekta Saraç, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007, s. 210-212; Muhammed Aruçi, A.g.e., s.129.

⁵ Saraybosna'ya; 1489 yılına ait tahrir defterlerinde *Saray* denilmiştir. Mehmet Yardımcı, *15 ve 16. Yüzyılda Bir Osmanlı Livâsı Bosna*, Kitab Yayınları, İstanbul 2006, s. 43.

Evliya Çelebi XVI. yüzyılın ikinci yarısında, "Saray, Şehri-i Saray, Bosnasaray ve Şehr-i Bosnasaray" ifadelerini kullanmıştır. Molla Mustafa Şevki Başeski ise eserinde Saraybosna'ya; "Medine-i Şehr-i Saray, Şehr-i Saray ya da Saray" demiştir. Kerima Filan, *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Connectum, Saraybosna 2011.

⁶ Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça, Bulgarca ve Makedonca Balkan Slavcası dediğimiz bir dil gurubudur. Bu dil gurubunda Boşnakça ile Hırvatça arasındaki fark ağız farklılığı kadardır. Sırpça ise Boşnakça ve Hırvatçaya göre biraz daha farklılık göstermekle birlikte bir lehçe kadar farklılık göstermez. Boşnakça ve Hırvatçada -j sesi Türkçedeki -y sesinin eşdeğeridir. Bu sebeple kelime Türkçe "Sarajevo" olarak okunur.

olarak belirtilmiş, Dubrovnikli aileler ve mücerretlerle birlikte tahmini Hıristiyan nüfusun 518 olduğu ifade edilmiştir. Saraybosna'nın, 1530 yılına ait kayıtlarda dönemi için önemli bir şehir haline geldiği ve şehrin yüzde doksan yedisinin Müslüman olduğu görülmektedir. 1542 yılına ait kayıtlarda şehrin nüfusu 10.000 civarındadır. Mesken sayısına göre şehir nüfusunun % 98'i Müslümanlardan oluşmaktadır.⁷

1521-1541 yılları arasında sancakbeyliği yapan Gazi Hüsrev Bey, Saraybosna'nın klasik bir Osmanlı şehri haline gelmesinde önemli bir role sahiptir. Gazi Hüsrev Bey'in Saraybosna'da yaptırdığı; Gazi Hüsrev Bey Külliyesi (camisi, bezistanı, medresesi, tekkesi ve hamamı) günümüzde dahi şehrin sembolünü ve silüetini oluşturan yegâne yapılarıdır.⁸ Şehir mimarisinin yanında, kültürel dokunun da klasik bir Osmanlı şehri haline gelmesi ile birlikte Saraybosna; Bursa, Konya, Üsküp ve İstanbul gibi diğer Osmanlı şehirlerinden farklı olmayan bir kültürel yapıya bürünmüştür.

Bosna-Hersek'te fetihle birlikte gerçekleşen İslamlaşma, Slavca konuşan Müslüman Boşnak toplumunu ortaya çıkarmıştır. Bu toplumun kültürel merkezi tabîi olarak Saraybosna olmuştur. Türk nüfusunun çok az olduğu bu bölgede⁹ yeni dinin kabulüyle İslam medeniyeti ve Türk kültürünün bütün unsurları¹⁰ Saraybosna'ya taşınmıştır.

XVII. yüzyılda (1659 yılında) Saraybosna'yı ziyaret eden Evliya Çelebi Seyahatnâme'de şehrin kültürel dokusunu tasvir etmektedir. Evliya Çelebi, Saraybosna'da yaşanan halkın büyük çoğunluğunun Boşnak/Bosnevî olduğunu; şehirde Boşnakça, Hırvatça, Sırpça, Türkçe, Latince ve Bulgarca konuşulduğu belirtmektedir. Evliya Çelebi'ye göre, Saraybosna halkı dindardır, toplumda hacca gitmiş pek çok kişi vardır, 10 yerde hadis dersi yapılmakta, 8 mahallede dâru'l-kurra yetiştirilmektedir. Saraybosna'daki tekkelere de değinen Evliya Çelebi, Mevlevî İsa Bey Tekkesini özellikle vurgulayarak neyzenlerden ve hattatlık geleneğinin mevcudiyeti hakkında bilgi vermektedir. Evliya Çelebi'nin, şehrin mimarîsi hakkında verdiği bilgiler kültürel dokunun da bir

⁷ Mehmet Yardımcı, A.g.e, s. 43-45.

⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya*, c.2, 3.kitap, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul 1981, s. 341-354; M. Tayyib Okıç, "Gazi Hüsrev Bey Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c.5, s. 453-454.

⁹ Bosna-Hersek'te Türk nüfusunun çok az olduğu, 1879 yılındaki sayımlarda da görülmektedir. 1879 yılına ait kayıtlara göre Türk nüfus Bosna'da toplam nüfusun yüzde 0,5'ini oluşturmaktadır. Francine Friedman, *The Bosnian Muslims Denial of a Nation*, Westview Press, Colorado 1996, s.41.

¹⁰ Bosna Hersek'te Türk nüfusunun az olmasına rağmen; Türk kültürünün etkisinin çok fazla olduğu görülmektedir. Müslüman olmayan nüfusta da görülen Osmanlı-Türk kültürünün etkisinin Bosna'da daha etkin olması, Boşnakların Türklerin dini olan İslamiyet'i kabul etmesinden kaynaklanmaktadır.

çeşit yansımasıdır. Seyahatname'de; Saraybosna'da 47 tekke, 100 adet mescit ve zaviye, 180 adet sıbyan mektebi, 100'den fazla çeşme, 176 hamam, 7 adet köprü ve 170 cami olduğunu belirtilmiştir.¹¹ Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi Saraybosna'nın XVI. asırda Osmanlı-Türk kültürünün önemli bir muhiti haline geldiğini göstermektedir.

XVI. yüzyılda bir kültür merkezi olan Saraybosna, XVIII. ve XIX. yüzyılda da bu konumunu korumuştur. Saraybosna, Osmanlının dağılma sürecinde 1878'de fiilen, 1908'da resmen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılmıştır. Saraybosna, Osmanlı egemenliğinden çıkmasıyla sosyo-kültürel açıdan klasik görünümünü değiştirmeye başlamıştır. Şehir, 1945'te kurulan Yugoslavya Federasyonu'na bağlı Bosna-Hersek'in başkenti olmuştur. Bu dönemde, Saraybosna'da Slav vurgusu ve Doğu Bloku'nun izleri daha belirgindir. Bosna-Hersek, Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesiyle; 3 Mart 1992'de yapılan referandum sonucunda bağımsızlığını kazanmıştır. Referandumun sonucunda, yaşanan iç savaşın merkezi Saraybosna olmuştur. 21 Kasım 1995'te Dayton Antlaşması ve 14 Aralık 1995'te Paris Antlaşmasının sonucunda, Bosna Hersek Devleti kurulmuş; Saraybosna da Bosna Hersek Devleti ve Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun başkenti olmuştur.

Saraybosna'da günümüzde çoğunlukta Müslüman Boşnaklar, Hristiyanlar (Katolikler-Ortodokslar) ve az miktarda bir Yahudi cemaati yaşamaktadır. Şehrin günümüzdeki dokusunu Müslüman Boşnak kültürü oluşturmaktadır. Saraybosna'da Osmanlı kültür hayatının etkileri sözlü ve yazılı kültürde canlılığını korumaktadır.

Molla Mustafa Şevkî Başeski, Rûz-nâmesi¹² ve Eserin Yazıldığı Dönem

Molla Mustafa Şevkî¹³ Başeski, hakkındaki kapsamlı bilgileri yazdığı Rûz-nâme isimli eserinde bulmak mümkündür. Yazdığı eserden hareketle

¹¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, Hazırlayan: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, c. 5, II baskı, s. 223-229.

¹² Molla Mustafa Şevkî Başeski'nin, Rûz-nâme isimli eseri, Bosna-Hersekli Türkolog Kerima Filan tarafından, "*Başeski Şevkî Molla Mustafa, Rûz-nâme*" başlığıyla doktora tezi olarak çalışılmıştır. Yapılan doktora tezi bir dilbilim çalışması olduğundan eserin dil özellikleri üzerinde durulmuş eser ve müellif hakkında genel olarak bilgi verilmiştir. Molla Mustafa Başeski'nin Rûz-nâmesi(yazma metin) tarafımızca da görülmüş ve incelenmiştir. Kerima Filan tarafından dil açısından incelenen metin üzerinde, halk kültürünün tahlili açısından kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Saraybosna'daki halk kültürü açısından önemli bir kaynak olan bu eserin incelenmesi tarafımızca uygun görülmüştür. Kerima Filan 1999'da tamamladığı doktora çalışmasını 2011'de bastırılmıştır. Bu çalışmada, Kerima Filan'nın doktora tezinin 2011'de basılmış metnine atıf yapılmıştır.

müellifin 1731-1732'de dünyaya geldiği görülmektedir. Yazarın babasının adı Ahmed, annesinin adının Fatıma olduğu anlaşılmaktadır. Molla Mustafa Başeski; düzenli bir eğitim almamakla birlikte camilerde verilen derslere katıldığını, Velihocaoğlu Hacı Ahmet Efendi'den nücûm dersi, Kadiriî Hacı Sinan Tekkesinin şeyhinden tasavvuf dersi aldığını eserinde ifade etmiştir.¹⁴

Molla Mustafa Şevkî Başeski, Saraybosna'daki Bozacızade Hasan Camisi'nde 17-18 yıl imamlık yaptığını ve bu görevi kendi isteğiyle Şeko Molla'ya bıraktığını ifade etmektedir: *"Bozacı-zâde El-Hacc Hasan'un câmisinde bâ-berât hatib ve imâm oldum, on yedi on sekiz sene kadar vazife-i mu'ayyenesiyle ki on sekiz gurus senevisi. Lâkin vazifesi pek cefâli olduğundan ve imâmetlikten doydığımndan ve merbut ve mukayyed olmakluk bana..."*¹⁵

Molla Mustafa Şevkî Başeski'nin Saraybosna için asıl önemi onun şehirde yaptığı kâtiplik görevidir. Müellif, Rûz-nâme'nin 1772 tarihli kaydında Molla Osman ile birlikte Gazi Hüsrev Bey saat kulesinin dibinde, bir dükkânda kâtiplik yaptıklarını ve dükkânlarını genişleterek yanlarına çırak aldıklarını ifade etmektedir.¹⁶ Başeski, metnin başka bir varlığında saat kulesinin dibindeki kiralık dükkânında şehirdeki herkese açık olacak şekilde kâtiplik yaptığını belirtmiştir.¹⁷ Başeski'nin kâtiplik yapması, şehirdeki tüm hadiselerden haberdar olmasını sağlamıştır. Bu sebeple, Rûz-nâme, Saraybosna'nın 1754-1805 yılları arasındaki kültürel dokusunu, tarihî olaylarını sağlıklı bir şekilde öğrenmemizi sağlayacak niteliktedir.

Molla Mustafa Şevkî Başeski'nin Rûz-nâmesi'ndeki son kayıtlarının 1804-1805 yıllarına aittir. Eserdeki son kayıtlardan hareketle, Başeski'nin 1805'ten sonra (muhtemelen 1809 yılında) öldüğü kabul edilmektedir.¹⁸ Molla Mustafa Başeski'nin dürüst, haksızlığı kabul etmeyen bir fitrata sahip olduğu ve Rûz-nâme'de bu tür hasletleri takdir ettiği görülmektedir.¹⁹ Müellifin,

¹³ Şevkî, Molla Mustafa Başeski'nin mahlasıdır. Kerima Filan, *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Connectum, Saraybosna 2011, s. 13.

¹⁴ Kerima Filan, A.g.e., s.14-19.

¹⁵ A.g.e., s. 131.

¹⁶ Rûz-nâme'de bununla ilgili ifadeler şöyledir: *"Fî-mâh-ı sefer fi-yevm 18. Sâ'at kulle dibinde dukanumuzu tevsî' edüp Mollâ 'Osman ile oturup kitâbete meşgul olduk. Ve iki üç uşağı dukânümüza alup meşuk verdük fi sene 1186..."* A.g.e., s. 110.

¹⁷ *"Sâ'at kulle dibinde kenîfeler ittîsalinde olan dukânda, yevmiyye kirâsî onar akça olup hemân şehirde açuk herkese kitâbet eden bu fakîr Mollâ Mustafâ idüm."* A.g.e., s. 123.

¹⁸ A.g.e., s.15.

¹⁹ *"... Herkes tevâzuluğu bırakmasun, tavâzuluk iyi hasletdür..."* A.g.e., s. 133. *"Amma hakir pür-taksîrîn tabî'atı mahcûb e gayetü'l-gâye arlı olduğundan..."* A.g.e., s. 147.

Saraybosna'da uzun süre imamlık ve kâtiplik yapması göz önüne alındığında döneminin iyi bir halk aydını olduğu da ifade edilebilir.

Rûz-nâme, Molla Mustafa Başeski tarafından 1756-1805 (H.1170/1209) yılları arasında Türkçe olarak yazılmıştır. Boşnak olmasına rağmen Rûz-nâme'yi Türkçe yazan Molla Mustafa Başeski, eserinden mecmua ya da kitap olarak bahsetmiştir. Müellif, Rûz-nâme'yi Saraybosna'da yaşanan olayları kayıt altına almak için kaleme aldığını ifade etmektedir. Eserde, yarım asır süresince Saraybosna'da yaşanan olaylar kronolojik olarak yazılmıştır. Rûz-nâme'de geçen olaylar ve ifade edilen kayıtlar incelendiğinde eserin tarihî bilgilerle örtüştüğü görülmektedir.²⁰ Müellifin yer, zaman ve kişileri tüm açıklığıyla ifade etmesi eserin güvenilirliğini artırmaktadır. Rûz-nâme bu yönüyle ele alındığında Saraybosna için önemli bir kaynak hüviyetindedir.

Rûz-nâme'de, klasik metinlerde az görülecek şekilde halk kültürü ve günlük hayatla ilgili zengin ve ayrıntılı bilgi sunulmaktadır. Eserde; esnaf ve diğer kitlelerin eğlenceleri, inanışlar, atasözleri ve deyimler, yağmur duası gibi halk kültürünün birçok unsuruna değinilmiştir. Bu yönüyle Molla Mustafa Başeski'nin Rûz-nâmesi, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın başlarında Saraybosna'daki halk kültürünün tespiti açısından önemli bir eserdir.

Rûz-nâme'nin yazıldığı dönem Osmanlı İmparatorluğunun Rusya ve Avusturya-Macaristan ile savaştığı yıllara denk gelmektedir. Bu sebeple, Müellif eserinde savaşa giden Saraybosnalılardan sıkça bahsetmektedir. Rûz-nâme, sultan III. Osman (1754-1757) döneminde yazılmaya başlanmıştır. Rûz-nâme'nin yazıldığı yıllarda diğer Osmanlı sultanları III. Mustafa, I. Abdülhamit ve III. Selim'dir.²¹ Osmanlı'nın askerî, iktisadî ve sosyal açıdan gerileme yaşadığı bu dönemin yansımaları Başeski'nin eserinde de görülmektedir.

Esnaf Eğlenceleri (Teferrüc) ve Kuşanma Törenleri

Molla Mustafa Başeski, Rûz-nâme'de birçok esnaf grubunun teferrüce çıktığını ve orada kuşanma töreni yaptıklarını belirtir. *Ferahlama*, *gezintiye çıkma*²² anlamına gelen “*Teferrüc*” ifadesi, Rûz-nâme'de çoğunlukla esnaf eğlenceleri için gezintiye çıkmanın ismidir. Başeski; yılın belirli dönemlerinde

²⁰ Osmanlı padişahların ölümleri, padişah çocuklarının doğumları, Nemçe Kralı'nın ölümü, Hotin Seferi gibi olaylar ve bu olayların tarihlerinin doğruluğu eseri güvenilir kılmaktadır. Mesela; Rûz-nâme'de Sultan I. Abdülhamid'in vefatı hicri olarak (gün, ay ve yıl) verilmektedir. Rûz-nâme'de ilgili satırlar şöyledir: “*Ve recepde onuncu gün Sultân 'Abdülhamid vefât ve Sultân Selim tahta culûs eyledi ki Sarây'a haber geldi fi-mâh-ı mezbûr fi-yevm fi- 29 sen 1203.*” Kerima Filan, A.g.e., s.199.

²¹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994, c.5, s. 38-39.

²² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugât*, Aydın Kitabevi, İstanbul 2011, 28 baskı , s. 1233.

esnaf kollarının Saraybosna yakınlarına ya da şehrin önemli bir mevkiine gidip, orada birkaç gün kalarak, eğlenceler tertip ettikleri ve bu eğlenceler sırasında da usta ve kalfa olan esnafa peştamal bağlama töreni yaptıklarını ifade etmektedir.

Rûz-nâme’de esnaf eğlenceleri ve peştamal törenlerinin yaygın olduğunu ve önemli esnaf kollarının bu töreni gerçekleştirdikleri görülmektedir. Molla Mustafa Başeski; “*debbâgân, mûy-ı tâfciyân, habbazân, dülgerân, berberân, serrâcân, halaclar, kuyumcular, demirciler, boyacılar, bakkallar ve kebeciler*²³” esnafının şenliklerinden bahsetmektedir. Esnaf eğlenceleri ve kuşanma törenlerine, şehrin bir camisinde dua edilerek başlanmaktadır. Başeski, bu durumu H.1191/M.1777 yılına ait kayıta belirtmektedir: “...*Debbâgân mescidinde birkaç kimesne müctemi’ ve bir du’â ve kalkup ben on igirmi kimesne Şeyh Ali’nin Tekyesine teferrüce girdiler.*”²⁴ Teferrüclere bir camide dua edilerek başlanması, peştamal kuşanma töreninin dinî bir ritüel olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır.

Saraybosna esnafının, eğlence ve peştamal kuşanma töreni için teferrüc alayı oluşturdukları; bu alaya esnaf ailelerinin, halkın, çocukların ve zaman zaman Müslüman olmayanların da katıldığı görülmektedir.²⁵ Başeski, esnaf eğlencelerine ilginin fazla olduğu ve bazı teferrüc alaylarının sayıca binlere ulaştığını ifade etmektedir: “... *Ve çizmeciler alayı gâyetü’l-gâye büyük, tâ’ûna karşı narod/halk çok, sıbyân bî-hadd, ustâ dahi hesâbsız kesret, belki kalfalar ma’a ustalar ile bin cân var idi.*”²⁶ Teferrücün gerçekleştiği yerde, çadırlar kurulup ve alaya katılanlar bu çadırlarda konaklamaktadırlar.²⁷ Törene katılanlara bu töreni düzenleyen esnaf gurubu tarafından ziyafet verilmektedir.

Esnaf eğlencelerinde yapılan ziyafete önem verildiği, koçların kesildiği görülmektedir: “... *Ammâ kalfalar bi’n nefsi vilâyetden yağ ve koçları getürdüler. Ve üstâdlar dahi vâfir mikdâr ta’am isâr eylediler.*”²⁸ Bu eğlencelerde, ana yemeğin “*büyük pilav*” olduğu, bunun yanında baklava gibi

²³ Esnaf gruplarının ismi, Rûz-nâme’de belirtildiği gibi yazılmıştır.

²⁴ Kerima Filan, A.g.e., s.132.

²⁵ “*Habbâzân kuşanma teferrüci pyenkavaç kurbında, Yalı’da. Kırk elli kadar gider var idi. Ve çıkdıkları vakitte kâ’urları alayda illerü ve ustâları bârgir üstinde yürüttiler. Ve alayda kâ’urlar illerü ve bârgir oldığını ba’z-ı ahmaklar begenmeyüp hattâ giderken İşkona İsmâ’il Aga kethüdasına gidüp söylediler.*” Kerima Filan, A.g.e., s.126. Kayıta ekmekçilerin-fırıncıların teferrüc alayında, Müslüman olmayanların alayın önüne geçmesi ve ustaların alayda arkada kalması huzursuzluk sebebi olarak görülmektedir.

²⁶ A.g.e., s.132.

²⁷ “*Hallâcan peştemâl kuşanma teferrüci fî-1991 fî-mâh-ı recep fî yevm-i isneyn. Serrâc Mahallesinde cugum defterdar ‘Osman Agazâde Bekir Aga’nun bakçesinde çadırları kuruf teferrüc eylediler.*” A.g.e., s.131.

²⁸ A.g.e., s. 121.

çeşitli yiyeceklerin de ikram edildiği zikredilmektedir. Eğlencelerde yemeğe büyük önem verildiği, bunun için aşçı tutulduğu,²⁹ eğlenceye katılanlara gerekli hassasiyeti göstermeyen esnaf gurubunun kınandığı ve ayıplandığı³⁰ anlaşılmaktadır.

Molla Mustafa Başeski'nin bahsettiği esnaf eğlenceleri Saraybosna'ya has bir kültürel unsur değildir. Bu eğlenceler Osmanlı esnaf kültüründe, “*Ziyafet toplantıları*” olarak bilinen Ahî geleneğidir. Osmanlı şehirlerinde, bu etkinlikler yaz aylarında şehrin dışındaki bir mesire yerinde düzenlenirdi. Eğlencelerde ziyafetler tertip edilir, kır gezileri yapılır, çıraklar için kalfalık, kalfalara ise ustalık töreni tertip edilirdi.³¹ “*Esnaf mesireleri*” de denilebilecek bu eğlenceler, İstanbul'da bir hayli yaygındı. İstanbul'da yapılan esnaf mesireleri ile Rûz-nâme'de ifade edilen teferrücler büyük benzerlik göstermektedir. Abdülaziz Bey'in Osmanlı folklorunu anlattığı eserinde, İstanbul esnafının her yaz düzenlediği esnaf mesirelerinde; çadırların kurulduğunu, kurbanların kesildiğini, bu mesirelerde pilav ve helva dağıtıldığını belirtmiştir.³² İstanbul'da düzenlenen esnaf mesireleri ile Saraybosna'daki teferrüc geleneğinin benzer işlev ve içeriğe sahip olması; Osmanlı-Türk esnaf kültürünün Saraybosna'da görülmesi bir yönüyle şaşırtıcı bir durum değildir. İmparatorluğun uç sayılabilecek coğrafyasında bulunmasına rağmen Saraybosna, Osmanlı'nın önemli bir kültür merkezidir. Bu kültür muhitinde, Osmanlı yaşam tarzına ait maddî kültür unsurlarının yanında geleneklerin de hayat bulması olağan kabul edilebilir. Bununla birlikte; coğrafi uzaklık, Saraybosna'nın Boşnaklardan teşekkül ettiği ve bu kitlenin Slavcanın bir lehçesini konuştuğu göz önüne alındığında, sözlü kültürün imparatorluğun uzak merkezlerinde bu derece etkin olması merkezle çevrenin, Türklerle Türk olmayan unsurların etkileşiminin ne kadar güçlü olduğunun önemli bir ispatıdır.

²⁹ Başeski, Mû'minbaşçı isimli meşhur bir aşçıdan bahsetmekte ve bu aşçının esnaf teferrüclerinde aşçılık yaptığını vurgulamaktadır. Başeski'nin bunları anlattığı ifadeleri şöyledir: “*Mû'minbaşçı aşçı, uzun boylu, meşhur aşçı, Mehmet Aga deyü çağırurlardı. Esnâf teferrüçlerinde aşçılık eder ve çârşûda aşçı idi...*” A.g.e., s.274.

³⁰ “*Ye dahi ma'lûm olsun ki kovaçlar ekser halk çelebi ve âkıl ve zârif olmadıĝından, köylerden gelme ve san'at tahsil edenler olduĝundan müsâfirleri hoş katlanmak bilmediler. Büyük pilâva da'vet etmek bilmediler. Gelenler pek az kimesne idi. Geldikleri vakitde ordiya meselâ gelene karşı istikbâline gerek usta ve gerek kalfa çıkmak karşulamak gerek, ikisi bunu bilmediler.*” A.g.e., s.137. Müellif, demirci esnafının cahil olduğunu ve halka gerekli ilgiyi göstermediklerini belirterek, demirci esnafını ayıplamaktadır.

³¹ Yusuf Ekinci, *Ahîlik*, Özgün Matbaacılık, Ankara 2008, s. 146.

³² Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri-I*, Yayına hazırlayan: Kazım Arısan ve Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995 İstanbul, s.296-297.

Molla Mustafa Başeski, esnaf eğlencelerini (teferrücleri) vurgularken, bu eğlenceler sırasında yapılan kuşanma törenlerinden bahsetmektedir. Başeski; çırağın kalfa, kalfanın usta yapıldığı bu törenlere “*Kuşanma*”, “*Kuşanma teferrüci*”, “*Peştamal kuşanma*”, “*Peştamal kuşanma teferrüci*”³³ demektedir. Molla Mustafa Başeski, kuşanma töreni yapan esnaf gurubunun başında bir kedhüdânın bulunduğunu³⁴ ifade etmiştir. Çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa alınan bu esnaf erbabına peştamal bağlandığı ve çeşitli ritüellerin yapıldığı anlaşılmaktadır.³⁵ Yapılan bu törenle esnaf defterine yeni kalfaların isimleri yazılmaktadır. Başeski’nin “*Kalfa Yazılmak*”³⁶ olarak bahsettiği bu durum, esnafın yarı resmî sivil toplum örgütleri olarak teşkilatlandıkları göstermektedir.

Rûz-nâme’de, kuşanma törenlerinde çuka verme âdetine değinilmektedir. Başeski; kuşanma töreni yapan esnaf kolunun ileri gelenlerinin, törene katılanlara yün kumaşın bir çeşidi olan çuka (çuha) dağıttığını belirtmiştir: “*Mûy-ı tâfcılar pençşenbih gün geldiler ve on altı kimesneye çuka verdiler. Ben hakir kâtib olmagile dört buçuk riz’a çuka verdiler.*”³⁷ Eserde, Kuşanma töreninde çuka/çuha dağıtılmaması ya da dağıtımda uygunsuz davranılmasının hoş karşılanmadığı ve ayıplandığı³⁸ görülmektedir.

Saraybosna’daki esnaf eğlencelerinde görülen kuşanma törenleri, fütüvvet teşkilatındaki-Ahîlikteki, peştamal kuşanma ya da şedd-şed bağlama törenlerinin yansımasıdır. Ahîliğe giriş ya da çırağın kalfa ve kalfanın usta yapıldığı törenlerde, şedd/şedd bağlama ya da peştamal kuşanma ritüeli yapılırdı. Bu törende, beline peştamal bağlanan şahıslar fütüvvet teşkilatında kalfa ya da usta kabul edilirdi.³⁹ Ahîlerde, çırakların kalfa ve kalfaların usta yapıldığı, “*Peştamal Bağlama*” törenlerinin esnaf mesirelerinde de gerçekleştiği

³³ Bkz., Kerima Filan, A.g.e.

³⁴ “*Çizmeciyân, yek-pâre soğuk Bunar’a teferrüce çıkıp Ramooglu Muharrem Aga’yi kethudâ eylediler.*” A.g.e., s. 120.

³⁵ Molla Mustafa Başeski, törenlerin yapıldığını belirtmekle birlikte; töreni içeriği hakkında bilgi vermemiştir.

³⁶ “*Ve çebeciyân hirfeti kuşanma teferrüci Obhoca’da vâkı’.* Tahminen yüz kalfa yazılmışdur” A.g.e., s.97.

³⁷ A.g.e., s.55.

³⁸ “*Ve çizmeciler teferrüci paski oldi. Çükalar sebebile ‘âli gavga ve bütün esnaf birbirisi ile savaştı, ‘azim havâdisler oldular içlerinde ‘aklen illerüde olmadıgından. Mûy-ı tâfcılar dahi güzelliğile gelmişler iken iş ve hasâb göz olmuş iken hudî siyedi bilmez, uşaklar ‘aklında harifler, birkaç gündün sonra gavga çıkardılar, mücebsiz*” A.g.e., s.132.

³⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İTO Yayınları, İstanbul 2011, s. 40-41; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.38.

bilinmektedir.⁴⁰ Saraybosna'daki esnaf eğlencelerinde görülen peştamal kuşanma törenlerinin ismi, mekânı, içeriği ve işlevi Ahîlik teşkilatındaki peştamal kuşanma törenleriyle aynı karaktere sahiptir. Peştamal kuşanma törenleri, Saraybosna esnafının Ahî geleneklerini benimsediğini, esnaf teşkilatının buna göre şekillendiğini göstermektedir. Bu törenlerden hareketle denilebilir ki; Rûz-nâme'de bahsedilen diğer Ahî gelenekleri (teferrüc) gibi, “*Peştamal kuşanma*” törenleri de Saraybosna'nın sosyal hayatında önemli bir yer edinmiştir. Bu törenler ve eğlenceler zengin bir şehir folkloru oluşturmuş, halk için önemli zaman dilimleri haline gelmiştir.

Saraybosna'daki esnaf eğlenceleri ve peştamal kuşanma törenlerinin birçok işlevi olduğu kanaatindeyiz. Folklorun, “*Eğlendirme ve hoşça vakit geçirme*”⁴¹ temel işlevi, Saraybosna'daki esnaf teferrüçlerinin de önemli bir işlevi olduğu görülmektedir. Saraybosna'da yaz mevsiminde yapılan bu eğlencelerle halkın hoşça vakit geçirmesi için uygun bir zemin olmuştur. Kuşanma törenlerinin eğlencelerle birlikte tertip edilmesinin işlevinin duyurma, ilan etme olduğu görülmektedir. Tertip edilen eğlencelerle, Saraybosna'da *kalfa yazılan* kişilerin sadece esnaf tarafından değil; şehir halkı tarafından da bilinmesi sağlanmıştır. Esnaf eğlencelerinin bir diğer işlevi, toplumsal dayanışmayı ve aynı esnaf kolunun fertleri arasında ilişkilerin güçlendirilmesini sağlamaktır. Belirli bir zaman diliminde bir araya gelen esnaf grubunun temsilcileri ilişkilerin yenilenmesi sağlanmakta, böylece fütüvvet teşkilatının temel prensiplerinden olan, “*Kardeşlik-Kardeş Tutma*”⁴² düstûru pekişmektedir. Esnaf eğlencelerinde görülen peştamal kuşanma töreninin önemli bir işlevi de yapılan eyleme kutsiyet kazandırmaktır. Alayın camiden dua ederek mesire yerine gitmesi ve eylemin tören haline getirilmesi bu amaca yöneliktir.

Halk Eğlenceleri

Molla Mustafa Başeski, Rûz-nâme'de, esnaf eğlenceleri dışında çeşitli halk eğlencelerini de anlatmaktadır. Başeski, şehzadelerin dünyaya gelişi ve zaferlerden sonra Saraybosna'da yapılan eğlencelerden bahsetmektedir. Müellif, bu eğlenceler için, “*Donanma*” tabirini kullanmıştır. Saraybosna'da, şehzadelerin dünyaya gelişinden sonra şehirde çeşitli şenlikler yapılmıştır. Eserde, bu şenliklerde esnafın dükkânlarını nakışladığı ve çarşının süslediği ifade edilmiştir: “*Ve donanmaya halk muntazır iken dükkânları nakışlamaya*

⁴⁰ Yusuf Ekinci, A.g.e., s.146.

⁴¹ Folklor ürünlerinin birçok işlevi olmasına rağmen William Bascom, bu işlevleri dört temel unsura dayandırmıştır. Bu temel unsurlardan birisi de “*Hoşça vakit geçirme eğlenme ve eğlendirme*” işlevidir. Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.226.

⁴² Ahîlikteki-Fütüvvet teşkilatındaki; “*Kardeş Tutma*” düstûru için bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, A.g.e., s. 41.

başladılar. Sonra haber geldi. Şâhzâde vefât etmiştir.”⁴³ Donanmalarda esnafın dükkânını nasıl süslediğini, Molla Mustafa Başeski’nin kâtiplik yaptığı dükkânını süsleme şeklinden⁴⁴ anlaşılmaktadır.

Donanma eğlencelerinin devlet tarafından teşvik edildiği, halkın da bu eğlencelere iştirak ettiği⁴⁵ görülmektedir. Molla Mustafa Başeski, donanmalarda topların atıldığını, tüfeklerin patladığını belirtmektedir. Eserdeki H.1193 yılına ait kayıta, Sultan I. Abdülhamid’in oğlu Şehzâde Süleyman’ın doğumundan dolayı top ve tüfek şenliği yapıldığını bu şenliğin üç gün sürdüğü belirtilmiştir.⁴⁶ Şehzadelerin dünyaya gelmesiyle, yapılan şenlik ve eğlenceler zaferlerin haber alınmasıyla da düzenlenmektedir. Başeski, Hotin Seferi’nin zaferle sonuçlandığı haberiyle birlikte, şehirde üç gün boyunca top atıldığını ancak haberin yanlış olduğunu duyan halkın bu duruma şaşırıldığını belirtmiştir.⁴⁷

Başeski’nin belirttiği donanma eğlenceleri, Osmanlı şenliklerinin Saraybosna’ya yansımalarıdır. Osmanlıda zaferlerin kazanılması, kalelerin fethedilmesi, sultanların tahta çıkması ve şehzadelerin doğumu sonrası yapılan eğlencelere genel olarak, “*Donanma*” denilmiştir.⁴⁸ Donanmalarda, görkemli eğlenceler düzenlenir ve dönemi için bu eğlenceler bir kültür-sanat festivaline bürünürdü.⁴⁹ Rûz-nâme’de belirtilen eğlencelerin İstanbul’daki kadar görkemli olmadığı bununla birlikte geleneğin genel olarak Saraybosna’ya yansıdığı görülmektedir.

Donanma geleneğinin Saraybosna’da birçok işlevi olduğu görülmektedir. İmparatorluğun uç bir bölgesinde ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna sınır olması sebebiyle tehditlere maruz kalacak öncelikli şehirlerden birisi Saraybosna’dır. Şehrin varlığını sürdürmesi fetihler ve

⁴³ Kerima Filan, A.g.e., s. 123

⁴⁴ “*Ve dükkânı ba ‘z-ı yazırlarla, oyma kâğıdlarla, çiçeklerle, yıldızlarla, aylarla, küt’alarla tezyin etmiş idüm. Ve dâ’im dükkân-ı mezbûr zînetlü dururdu... Hâsıl-ı kelim donanmada bütün şehir halkı dükkânuma seyrine geldi ve seyr etdirdüm...*” A.g.e, s. 123.

⁴⁵ “*Sultan ‘Abdü’l-hamîd’ün kızı Hadice Sultân dünyaya gelüp donanma emr olunup, medîne-i Saray’da mâh-ı şubâtun on ikinci gün, ki yevm-i cum’a dellâl nidâ ve çarşu tezyine şürü olundu*” A.g.e, s. 123.

⁴⁶ “*Vilâdet-i şehzâde Sultân Süleymân ibn Sultân ‘Abdü’l-hâmîd fî sene 1193 fî-safer-i hayr 28, fî çehârsenbih gecesi fî-sâ’at 3. Ve tûfeng top şenlüğü oldi. Blagoviyest güninde şürü olundu. Üç gün toplar atıldı.*” A.g.e, s. 140.

⁴⁷ “*Hâsıl-ı kelâm gâ’ibâne halk bilmeden ‘acele edüp şenlikler eylediler. Ammâ encâmında geldiklerinde gazânun yalan oldi, halk utanakaldı.*” A.g.e, s.86.

⁴⁸ Metin And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 11.

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz; Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçiş Alayları*, Toprakbank Yayınları, İstanbul 2000.

Osmanlı'nın devamıyla doğrudan ilgilidir. Bu sebeple Saraybosnalılar için fetihler ve şehzadelerin dünyaya gelişi, şehrin varlığını devam ettirmesi açısından önemli olaylardır. Eğlencelerin yapılması, halkın psikolojik açıdan güçlenmesini ve kendisini bir anlamda güvende hissetmesi işlevini görmektedir. Donanmalarda esnafın dükkânlarını süslemesi ve halkın yapılan resmi törenlere iştirak etmesi devlete bağlılığın teyit edilmesi anlamını taşımaktadır.

Molla Mustafa Başeski, Rûz-nâme'de Saraybosna'da yapılan "*Helva sohbetleri*"nden bahsetmektedir. Müellifin anlatımından hareketle, şehirde kış mevsiminde yapılan helva sohbetlerinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Başeski, kendisinin de katıldığı bu sohbetler için şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Ve çeşmeler dondı Milaska'dan su ve be'id yerden su alurlardı. Ve sene-i mezbûrede Atmeydânî'nda serrâc Hasan-başa'nun evinde sohbet-i helvâmuz olup sohbetde orada gelüp oturup orada her birimiz helvâ pişürüp ekl ederdük...*"⁵⁰ Başeski, katıldığı helva sohbetlerinin içeriği hakkında da bilgi vermiştir: "*Sohbetimizde yatsuyı kıldıktan sonra tevhid-i zikru'llah, Kur'an, salavatlar, tekyelerde gibi halka(ya) oturup bir yarım sâ'at böyle. Sonra kitâbdan bir yarım sâ'at geceyi geçürürdük. Küstür lak luk ve haftada bir kere uçi çetvrka.*"⁵¹

Molla Mustafa Başeski, katıldığı helva sohbetleri dışında, farklı içerikteki helva sohbetlerinden de bahsetmektedir: "*...Ve gayrı on yedi kimesne ittifâk ve helvâ sohbeti. Ve haftada iki nöbet, ve mahkmeden kethudâ ve mollânun oğulları ve 'Îsâ Beg ve dahi başka âşinâda eş dostlardan birkaç kimesne. Hâsıl-ı kelâm yedişer sofrâ konulur ve igirmişer otuzar sahan ta'âm ve yüzük oyunu, ve nay ve türkiler ve haltiyat, kırkar ellişer gurûş harç u sarf vâki' olup azgın olmaya ne ola.*"⁵² Başeski, bu helva sohbetlerinden bahsederken içeriğinden dolayı sohbetleri eleştirmektedir. Müellifin sûfi kişiliği, onun bu sohbetlerin içeriğini fazla dünyevî görmesine neden olmuştur.

Rûz-nâme'de helva sohbetlerinin yalnız evlerde değil şehrin kahvehanelerinde de yapıldığı belirtilmiştir. Kahvehanelerde yapılan helva sohbetlerinin de diğer helva sohbetleri gibi geleneğe uygun olarak kış mevsiminde yapıldığı anlaşılmaktadır. Başeski'nin, kahvehanelerde yapılan bu sohbetleri de beğenmediği ve eleştirdiği⁵³ görülmektedir.

Saraybosna'da yapılan helva sohbetlerinin yaygınlığı ve içeriğindeki çeşitlilik, varyantlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Helva sohbetlerinin

⁵⁰ Kerima Filan, A.g.e., s. 139.

⁵¹ Boşnakça ifadenin Türkçe anlamı şöyledir: "Çarşambayı perşembeye bağlayan gece." A.g.e., s. 140.

⁵² A.g.e., s. 148.

⁵³ "*Ve sene-i sâbıkada şehrimizde kışın kahveciler helvâlar eylediler. Ve yine işbu senede ke-zâlik helvâlar eylediler başeski ve gayr dilenci kahveciler. Dilencilik bu ya ve 's-selâm*" A.g.e., s., 175.

içeriğindeki bu çeşitlilik; sosyal statü, meslek grubu ve gelir seviyesinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Saraybosna'daki helva sohbetleri ve içeriğindeki farklılaşma imparatorluğun diğer şehirlerindeki helva sohbetleriyle paralellik göstermektedir. Saraybosna'da görülen helva sohbetleri Osmanlı toplumunun önemli bir eğlencesidir. Osmanlı folklorunun bu eğlencesi, döneminin büyük şairleri tarafından da dile getirilmiştir. Lale Devri'nin şairi Nedim,⁵⁴ dönemindeki helva sohbetlerini şiirlerinde ele almıştır. Saraybosna'da yapılan helva sohbetlerinin çeşitliliği İstanbul ve Edirne gibi çeşitli şehirlerde görülmektedir. Faruki'nin aktardığı helva sohbetlerinin geleneksel akışının Başeski'nin katıldığı sohbetlerde korunduğu görülmektedir.⁵⁵ Molla Mustafa Başeski'nin aktardığı diğer helva sohbetleri Edirne'deki helva sohbetlerine⁵⁶ benzerlik göstermektedir.

Saraybosna'daki helva sohbetlerinin yaygın olması, şehrin iklim şartlarıyla da ilgilidir. Kış mevsiminin şiddetli geçtiği Saraybosna'da, XVIII. yüzyılda ev ve kahvehane gibi sosyal mekânlarda bu sohbetlerin eğlenme ve sosyal rahatlama işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Sohbetlerin guruplar halinde yapılması, ney çalınması, türkülerin söylenmesi ve yüzük oyunun oynanması Saraybosna halkının sosyalleşme çabası olarak görülebilir.

İnanışlar

Molla Mustafa Başeski'nin Rûz-nâmesinde Saraybosna'daki inanışlar hakkında da bilgi verilmektedir. Rûz-nâme'de, fal kitabı melhemelerden sıkça bahsedilmiştir. Başeski, Saraybosna'daki bazı tabiat hadiselerini yorumlamak için melhemeye bakma ihtiyacı duymuştur. Müellifin çoğunlukla göğün kızarması hadisesinden sonra melhemeye baktığı görülmektedir: "*Mâh-ı temmuzda gayet gök kızardı gecenin sülüs-i ahirde melhemede Freng'le ceng gösterdi*"⁵⁷ Başeski'nin, melhemeye bakıp tabiat hadiselerini değerlendirme

⁵⁴ *Hattın gelicek âşıkına büse mukarrer*
Helva gecesidir hattın ey lebleri sükker

Helvalâra söz yok, hepisi nâzik ü şîrin
Hoş cümlesi ammâ ki efendim leb-i dilber

Abdülbaki Gölpınarlı, *Nedim Divanı*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1951, s. 109.

Lâleyi bir iki gün anmayalım şimdi hele

Kâmlar sohbet-i helvâ ile olsun şîrin

A.g.e., s.104.

⁵⁵ Süreyya Faruki, *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çeviren: Elif Kılıç, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 231-233.

⁵⁶ Edirne'deki helva sohbetleri için bkz. Ratip Kazancıgil, *Edirne Helva Sohbetleri ve Kış Gecesi Eğlenceleri*, Kütüphaneler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul 1993.

⁵⁷ Kerima Filan, A.g.e., s. 151.

çabasının bireysel bir davranış olmadığı, Saraybosnalıların göğün kızarması hadisesi karşısında endişelendikleri ve melhemeye baktıkları anlaşılmaktadır: “... Grdon semtinde bir iki gece gök kızardığını görmüşler. Hakîr Vilâyetöğlü Mollâ Hasan'un helvâsından sâ'at altında çıktık ve gördük, sene 1193. Melhemede şimdi ve her zemân ahkâm bellüdür. İslâmbol tarafında emniyet yoktur. Ve sâhilde vebâ ve cengler vardır demiştir. Allahü a'lem”⁵⁸ Müellifin, kesin bir hüküm olarak görmemekle birlikte melhemede yazılanlara inandığı ve zaman zaman esere göre hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Başeski, melhemeye bakıp çeşitli tabiat hadiselerini; tâ'ûn (veba), ceng, ölüm gibi hadiselere alâmet olarak görmüştür. Rûz-nâme'deki alâmetler, Saraybosna'da ölüm ve felaketlerin habercisi olabileceği gibi melhemeden hareketle gaybî haberlerin zaman zaman imparatorluğun geneline de atfedildiği görülmektedir. Örneğin; göğün kızarmasını, fal kitabından hareketle sultanın ölüm alâmeti⁵⁹ olarak yorumlanmıştır. Rûz-nâme'de melheme yalnız felaketlerin habercisi olarak görülmemiştir. Başeski, melhemeye bakarak Saraybosna'nın hava durumunun nasıl olacağını da anlamaya çalışmıştır “Ve rûz-ı kâsım yarın ki gün büyük kar düştü ve safer ayda husuf vâkı' ve çok yağmura delâlet melhemede yazar.”⁶⁰

Molla Mustafa Başeski'nin tabiat hadiselerini yorumlamak için başvurduğu melheme kitabı, döneminde sıkça başvuru alan fal kitaplarıdır. Arap, Fars ve Türk toplumlarında görülen bu fal kitaplarında çeşitli tabiat hadiseleri alâmet olarak kabul edilmiştir. melhemelerde kabul edilen alâmetlerden birisi de Rûz-nâme'de de sıkça değinilen “Göğün kızarması”⁶¹ hadisesidir. Fal kitabı melhemeler, uğurlu-uğursuz günleri ve tabiattaki alâmetlerin o ayda görülmesinin nelere delalet ettiği üzerine kurgulanmış önemli bir halk kültürü kaynağıdır.⁶² Rûz-nâme'de, tabiat hadiselerini yorumlamak için melhemeye başvurulması, Osmanlı folklorunun diğer unsurları gibi inanışların da Saraybosna'da hayat bulduğunu göstermektedir.

Rûz-nâme'nin yazıldığı dönem Osmanlı İmparatorluğu için parlak dönemler değildir. Yapılan savaşlar, ekonomik sorunlar, bölgedeki güvenliğin zaman zaman kaybolması Molla Mustafa Başeski ve Saraybosnalılarda gelecek kaygısı oluşturmuştur. Kanaatimizce melhemelerin ana işlevi bu tedirginlikle

⁵⁸ A.g.e., s. 140.

⁵⁹ “Melhemede yazar ki ulu paşah gider. Allahü a'lem” A.g.e, s. 140.

⁶⁰ A.g.e., s. 209.

⁶¹ Melhemelerde yirmi beş tabiat hadisesinin gelecekte neyin habercisi olduğu anlatılmaktadır. Bu tabiat olaylarından birisi de göğün kızarmasıdır. Şeref Boyraz, *Fal Kitabı Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 51.

⁶² Geniş bilgi için bkz; Şerif Boyraz, A.g.e.

birlikte ortaya çıkan geleceği öğrenme ihtiyacıdır. Geleneksel hayatta tabiat hadiselerini bir alâmet görüp bu hadiseleri anlamlandırma çabası melhemenin bir diğer işlevi olarak görülebilir.

Rûz-nâme’de ele alınan bir diğer inanış ilm-i vefk ve muska yapma pratiğidir. Molla Mustafa Başeski, ilm-i vefki öğrendiğini ve hastalar için muska yaptığını dile getirmektedir: “*İlm-i vefki öğrendim. Ve tekye şeyhi kuddise sırruhu şeyh el-Hacc Mehmed’den izin aldum.*”⁶³ Müellif, muska yapma eylemi için çoğunlukla, “*Nüşa verme*” ifadesini kullanılmıştır. Başeski; kendisi dışında Saraybosna’da muska yapan başka şahıslardan bahsetmektedir. Başeski, Muyo isimli bir şahsın diviti belinde taşıdığını ve halka muska yaptığını⁶⁴ belirtmiştir.

İlm-i vefk ve muska yapma âdeti Türk halk inanışlarında sık görülen bir pratiktir. Bu kadim Türk halk inanışı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaygınlığını sürdürmektedir. Rûz-nâme’nin yazılmasından bir asır önce, Osmanlı topraklarını ziyaret eden seyyah Gerlach, Türklerin kâğıtlara çeşitli âyet ve dualar yazarak boyunlarına astıklarını belirtmiştir.⁶⁵ Muska yapma ve muska etrafında gelişen inanışlar Türk ve Müslüman toplulukların kültüründe günümüzde de işlevini sürdürmektedir. Anadolu’da, Orta Asya Türk topluluklarda ve Müslüman toplumlarda muska etrafında çeşitli inanış ve pratikler⁶⁶ yaygındır. Türk halk inanışlarında muska ile ilgili inanışlar, nazar inancıyla ve toplumsal uygulamalarla da doğrudan ilgilidir. Bu sebeple muska ile ilgili inanışlar, “*Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler*”⁶⁷ tasnifi içerisinde somut olmayan kültürel mirasın bir verimi kabul edilebilir.

Molla Mustafa Başeski, yaptığı vefk ve muskaların işlevini eserinde belirtmiştir. Yazar, vefk ve muskaları hastaların şifa bulması için yaptığını ifade etmiştir: “*Ve marazilere ba’z-ı ilâc ve şifaya müte’allık vefkler ve nüshalar vermeğe şürû’.*”⁶⁸ Başeski; hastalara şifa için yaptığı muskaların diğer Müslüman toplumlarında görülen farklı işlevleri hakkında bilgi vermemiştir.

Rûz-nâme’de nazar ve nazardan korunma ilgili çeşitli inanışları da görmek mümkündür. Başeski, Hrvatin suyunun kaynağına bir havz (bir çeşit

⁶³ Kerima Filan, A.g.e, s.124.

⁶⁴ “*Muyo, mecnûn, divâne...Ve divîd belinde taşurdu, güyâ nüsha verirdi*” Kerima Filan, A.g.e, s.261.

⁶⁵ Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul: Kent, Saray, Günlük Yaşam*, Akbank Yayınları, İstanbul 1993. s.230.

⁶⁶ Muska ile ilgili inanışlar Anadolu’nun birçok yöresinde görülmektedir. Geniş bilgi için bkz. Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1966 Ankara, s. 50-51.

⁶⁷ Öcal Oğuz, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir*, Geleneksel Yayınları, 2009 Ankara, s.136-137.

⁶⁸ Kerima Filan, A.g.e., s. 124.

bend) yapan Hacı Ömer ve Salih Aga'nın bendin dört köşesine nazar değmemesi için birer kıt'a sarımsak astıklarını belirtmektedir.⁶⁹

Dünyanın hemen her bölgesinde nazar ve nazardan korunmakla ilgili adet, inanış ve pratikler bulunmaktadır. Sarımsağın kötülüklerden ve nazardan koruduğuna dair inanışlar da dünyanın hemen her bölgesinde görülmektedir. Eski Roma askerlerinin savaş sırasında koruyuculuğuna inandıkları için sarımsak taşıdıkları bilinmektedir. Orta Çağ Avrupasında boyunlarına sarımsak asıldığı takdirde çocukların nazara karşı korunduklarına inanılmaktaydı.⁷⁰ Sarımsak ile ilgili inanışlar Türk topluluklarında da yaygın bir şekilde görülmektedir. Anadolu, Balkan ve Orta Asya Türk topluluklarında sarımsağın kötülüklerden koruyucu bir işlevi olduğuna inanılmaktadır. Sarımsak ve göz değmesi ile ilgili inanışlar, Türk topluluklarında olduğu gibi diğer toplumlarda da çok yaygındır.⁷¹ Sarımsakla ilgili inanışların yaygınlığı göz önünde bulundurulduğunda, Saraybosna'daki nazar değmesi ve sarımsakla ilgili inanışların kaynağını belirlemek güçtür. Bu inanışlar, Türkler vasıtasıyla Saraybosna'ya gelmiş olabileceği gibi Balkan Slavlarına ait olmaları da mümkündür.

Molla Mustafa Başeski, eserinde Saraybosna'daki memoratlara da değinmiştir. Başeski, kendi yaşadığı olağanüstü durumları ve Saraybosnalıların diliyle şehirde yaşanan memoraatları aktarmıştır. Müellif, gece vakti sokakta Saraybosnalı 'Abdi isimli mecnunun şeklinde bir cadı gördüğünü ve gördükleri karşısında büyük korku yaşadığını belirtmiştir.⁷² Bunun dışında Ahmet isimli bir delikanlının gece vakti kız kardeşiyle otururken kuş şeklinde gördüğü hayaleti ve başına gelen kötü olayları aktarmıştır.⁷³ Eserde bu memoraatlar

⁶⁹ Hrvatin suyunu, kaynağını hayr sâhibi Jetiça 'abâci Hacc 'Ömer ve mu'temed İsmâ'il Agazâde Sâlih Aga ta'mire yapmağa şurû. Va havz kazdılar ve gûyâ göz demgesün köşelerde birer kıt'a sarımsak asdılar" Kerima Filan, A. g. e, s.94.

⁷⁰ Orhan Öztürk, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınları, 2009 Ankara, s.849.

⁷¹ Orhan Öztürk, A.g.e, s. 724-725; Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınları, II. Baskı, 1984 İstanbul, s.105.

⁷² "Bir kere cadı bana ve insân suretinde gecede göründi. Hattâ kendiyeye dedüm ne ağlarsın 'Abdi? Zirâ ol inşanı bilirüm, yanımdan geçdi göz ucu ile bakdum geçduğı gibi çağırmaya başladı. Kulak tutdum, acaba bu 'Abdi'yi kim döğmişdür, zelil melil, fakîr kendi evinden uzak! Bu yerden ne sebebden? Fakîr yanımdan geçdi ağlarken, ben zann eyledüm hakikatdür. Kaçan fenerle eve geldüm, uyumaga yatdum. 'Ale'l fevr beni heybetlü ditreme aldı, bir çeyrek kadar sonra birden def' oldi. Ve gene cinn ü cadı olduğını hâliyen bilmedüm." Kerima Filan, A.g.e, s.214.

⁷³ "Kerevetli Dayo oğlu Ahmed, delikanlı, bir gecede hemşire ile otururken pencerede bir kuş prikaza(hayalet) dedikleri olmuş, hemşiresine sormuş? Ne asl kuşdur pencerede? Hemşire demiş kuş yokdur. Kendi demiş Nereye götürdün mümi? Hemşire demiş işte müm. Ol demiş: Bana karnlıkdir. O gidiş bu gidiş" A.g.e, s.360.

dışında şehirde cin, peri ve hayalet gören insanların bulunduğu ifade edilmiştir. Eserde görülen memoratlar şehrin olağanüstü varlıklara olan inançları ve bu varlıklarla ilgili korkularının bir çeşit tezahürü olarak görülmektedir.

Atasözleri ve Deyimler

Rûz-nâme'de atasözleri ve deyimler sıkça kullanılmıştır. Eserin dili Türkçe olmasına rağmen metinde zaman zaman Arapça ve Boşnakça ifadeler de rastlanılmaktadır. Bu ifadeler çoğunlukla atasözü, deyim ve diğer kalıp ifadelerdir. Rûz-nâme'de İslam dinine ait bir kısım hükümler Arapça olarak belirtilmiş ve atasözü işlevinde kullanılmıştır.⁷⁴ Bunun dışında doğrudan Arap kültürüne ait bazı kalıp ifadeler de kullanılmıştır.⁷⁵ Müellifin ve Saraybosnalıların Boşnak olması, eserde Boşnak atasözlerinin de sıkça kullanılmasını sağlamıştır.⁷⁶

Rûz-nâme'de, en çok görülen Türkçe kalıp ifadelerden birisi, “*Dalbıçak olmak*” ya da “*Dalbıçak kovmak*” deyimidir. Bu ifade, bir kişiyle kavga etmek, birini yaralamak için bıçağı kınından çekip birini kovalamak anlamına gelmektedir. “*Ve uşaklar ve delikanlular anun yanından geçüp tükürürlerdi, tükürenin vay haline, harif dal bıçak olurdu.*”⁷⁷ Eserde, dalbıçak olmak ifadesine yakın anlama sahip farklı deyimler de kullanılmıştır. Bu deyimlerden birisi; Savaşmak, düşman ordusuna saldırmak anlamına gelen, “*Dalkılıç olmak*” ifadesidir: “*Ve dahi Izvornik mevâcibi için geldi fi- 1187. Ve ça'uş 'Alî Aga ferman getirdi, dalkılıç olmak üzere her kazâdan bir bayrak ve yüz iğirmi nefer olsun.*”⁷⁸ Benzer anlama sahip diğer bir deyim ise kılıçtan geçirmek ve kılıç çekmek anlamında kullanılan “*Dalkılıç etmek*” deyimidir: “*Ziyâfete uğrarlar, içmişler ve dahi götürmek istemişler. Câ'urlar vermeziz diyence anlar dalkılıç ederler.*”⁷⁹

Molla Mustafa Başeski, ayak kelimesi etrafında birçok kalıp ifade kullanmıştır. Bu kalıp ifadelerden birisi, “*Ayak basmak*” deyimidir. Ayak basmak deyimini, eserde ayaklanmak ya da huzursuzluk çıkarmak anlamında kullanılmıştır: “*Salb olunan Begiç, çirkin oğlan, kollukçı oldı, soysuz delice;*

⁷⁴ “*Men katele kutile*” A.g.e, s.70 (Öldürülen öldürülür). Bu ifade, kısasa kısas hükmünün bir ifadesidir.

⁷⁵ “*Ba 'de harâbi'l Basra*” A.g.e, s.182. (Basra harap olduktan sonra), “*Allahü El-Kelb 'ale'l hinzîri*” (Allah köpekleri domuzlar üzerine göndermiştir) A.g.e, s. 108.

⁷⁶ “*Makni prstom biçe çöhe*” (Parmak oynatırsan çuha sahibi olursun). A.g.e, s. 127.; “*Hoçemo li hoçemo*” (Gidelim mi gidelim). A.g.e, s. 130. Müellif zaman zaman şehirde kullanılan küfürleri de ifade etmiştir. Şehir halkının dili Boşnakça olunca küfürler de Boşnakça ifade edilmiştir. “*Yare prde u bunaru*” A.g.e, s. 143.

⁷⁷ A.g.e, s. 274.

⁷⁸ A.g.e, s. 117.

⁷⁹ A.g.e, s.150.

zenne bir dilenci fakire kızcağazı gece ile Bemdbaşa'ya ihlâl ve gûyâ tasarruf etmiş, binâ'en 'aleyh halk ayak basdı, yaka kesülüp salb olundu."⁸⁰ Ayak basmak, ayaklanmak ve huzursuzluk çıkarmak anlamının dışında mesleğe girmek, mesleğe adım atmak anlamında⁸¹ da kullanılmıştır. Ayak basmak deyimini dışında; *ayak çabuk olmak*⁸² (hızlı hareket edebilmek), *ayak üzerine kalkmak*⁸³ (harekete geçmek) deyimleri de kullanılmıştır.

Rûz-nâme'de ifade ettiğimiz deyimler dışında eserde bir hayli deyim kullanılmıştır. Eserde tespit edebildiğimiz önemli deyimler ve anlamları şöyledir: *Amberile Kokmak*⁸⁴ (kârlı bir iş yapmak), "*Adem-i itâ'at etmek*"⁸⁵ (itaat etmemek, boyun eğmemek), "*Alt üst nazar etmek*"⁸⁶ (detaylı bir şekilde incelemek, araştırmak), "*Aşkı bayat etdirmek*"⁸⁷ (hevesi kırmak), *aşka düşmek*⁸⁸ (heveslenmek, şevklenmek), *carcutluk- etmek*⁸⁹ (ileri geri konuşmak, düşünmeden konuşmak), "*Câ'ura karşı çıkmak*"⁹⁰ (kâfire karşı çıkmak, kâfir karşısına çıkıp savaşmak) *çuka vermek*⁹¹ (esnafların kuşanma törenlerinde kumaş hediye etmek), "*Dereden tepeden söz söylemek*"⁹² (oradan buradan konuşmak, saçma sapan söz söylemek), *el urmak*⁹³ (el atmak, bir şeyi yapmaya niyetlenmek), "*Elifbâ cüz'i olmak*"⁹⁴ (elifbâ kadar kolay olmak, kolaylaşmak) *helva eylemek*⁹⁵ (helva sohbetleri düzenlemek), *ifnâ eylemek*⁹⁶ (heba etmek, tüketmek), *kayda gelmek*⁹⁷ (kaydedilmek), *körlük etmek*⁹⁸ (söz dinlememek, itaat etmemek), *nefer kalmak-nefer kaldurmak*⁹⁹ (sefer için askerleri harekete

⁸⁰ A.g.e, s. 348.

⁸¹ A.g.e, s. 337.

⁸² A.g.e, s. 81.

⁸³ A.g.e, s. 119.

⁸⁴ A.g.e, s. 133.

⁸⁵ A.g.e, s. 110.

⁸⁶ A.g.e, s. 79.

⁸⁷ A.g.e, s. 192.

⁸⁸ A.g.e, s. 277.

⁸⁹ A.g.e, s.145.

⁹⁰ A.g.e, s. 86.

⁹¹ A.g.e, s. 127.

⁹² A.g.e, s. 314.

⁹³ A.g.e, s. 143.

⁹⁴ A.g.e, s. 147.

⁹⁵ A.g.e, s. 175.

⁹⁶ A.g.e, s. 275.

⁹⁷ A.g.e, s. 159.

⁹⁸ A.g.e, s. 112.

⁹⁹ A.g.e, s. 90.

geçirmek), *pahaya çıkmak*¹⁰⁰ (fiyatı yükselmek), *şürû' olunmak*¹⁰¹ (rast gelmek, denk gelmek), *tespih okumak*¹⁰² (tespihle dua etmek), *vatan bağlamak*¹⁰³ (yeni bir mekânın sakini olmak, bir mekâna-yerleşim yerine yerleşmek), *zafer bulmak*¹⁰⁴ (zafer kazanmak).

Rûz-nâme'de birçok de atasözüne rastlamak mümkündür. Molla Mustafa Başeski, bazı atasözlerini metinde doğrudan yazmış ve bu ifadelerin atasözü olup olmadığı hakkında bilgi vermemiştir. Müellif bazı atasözlerini ise; “*Bir darb-ı mesel vardur ki...*”¹⁰⁵ ifadesiyle özellikle vurgulamıştır. Mesela; “*Siz de var biz de var.*”¹⁰⁶ cümlesinden sonra, bu ifadenin Saraybosna’da atasözü olduğunu vurgulamıştır. Eserde tespit ettiğimiz atasözleri şöyledir:

“*Siz de var biz de var.*” Bu atasözü, her iki tarafın benzer durumda oldukları şartlarda kullanılmıştır: “*Karasu’da ehl-i İslâm bozulmuş. Ve lâkin Silistre’de kâ’ur hep eyçe bozulmuş. Bir darb-ı mesel vardur ki sizde de var biz de var.*”¹⁰⁷

“*Düz basmak iyi değildir.*” ya da “*Düz basan tez ölür.*”¹⁰⁸ Bu atasözü, işleri daima yolunda giden şahısların nazara geleceği ve bunun sonucunda bir belâ ile karşılaşacakları anlamına gelmektedir: “*... ‘Arif kâdî Ahmet Efendi; Zilcilik’te cedîd ev yapdurdı ve herkes beğendi, güzel binâ, ammâ düz basan tez ölür tecrübe olunmuşdur.*”¹⁰⁹ Bu atasözünün manâsı ve bağlamı göz önüne alındığında toplumsal bir inanışı yansıtmaya işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.

“*Boklı ‘âr cahilde sadır olur.*” atasözünde, cahil kişinin doğru bir durumu bile yanlış çevirdiğini ve cahilin yaptığı işin mantık dışı yönlerinin olduğu vurgulanmaktadır. Rûz-nâme’de, toplumsal değerlere ve insan fitratına ters davranışlar sergilendiği durumlarda, bu atasözü kullanılmıştır: “*Cehl horata degildir ve cehl-i ‘ârî böyle. Boklı ‘âr câhilden sâdır olur. Ve sene-i merkûmede kardaş kardaşa tüfeng etmişdür.*”¹¹⁰ Bu ifade, Saraybosna’da toplumun değer yargıları ve sosyal normlara uymayan kişilerin kınandığını ve eleştirildiğini göstermektedir.

¹⁰⁰ A.g.e, s. 90.

¹⁰¹ A.g.e, s. 140.

¹⁰² A.g.e, s. 267.

¹⁰³ A.g.e, s. 260.

¹⁰⁴ A.g.e, s.185.

¹⁰⁵ A.g.e, s. 117.

¹⁰⁶ A.g.e, s. 117.

¹⁰⁷ A.g.e, s. 117.

¹⁰⁸ A.g.e, s. 349.

¹⁰⁹ A.g.e, s. 360.

¹¹⁰ A.g.e, s. 204.

“*Pilav hılapaya döndi.*”¹¹¹ Bu atasözünü günümüz Türkçesine, “*Pilav lapaya döndü/lapa oldu*” şeklinde çevirebiliriz. Eserde, işlerin karıştığı ve çözümü zor olan bir durumu vurgulamak için bu atasözü kullanılmıştır. Bu atasözü, bir işin düzenli ve güzel bir şekilde yapılması gerekirken çeşitli sebeplerden dolayı olumsuzlukla sonuçlandığını ifade etmektedir. Bu açıdan, “*Pilav hılapaya döndi*” ifadesi, eleştirme ve beğenmeme bağlamında kullanılmıştır.

Rûz-nâme’de Türk toplum hayatında sıkça kullanılan; “*Elçiye zeval yoktur*”¹¹², “*Kara haber tez gelir/duyulur*”¹¹³ ve “*Balık baştan kokar.*”¹¹⁴ atasözleri de kullanılmıştır. Bu atasözlerinin Rûz-nâme’deki anlam ve fonksiyonlarının günümüzdeki anlam ve fonksiyonlarıyla aynı olduğu görülmektedir.

Yağmur Duası Geleneği

Molla Mustafa Başeski, Rûz-nâme’de Saraybosna’da yağmur duası ve yağmur duası etrafında gelişen inanma ve pratiklerden bahsetmiştir. Başeski; yağmur duası için, “*İstiska*” dua yapılan yere gidip oraya biz dizi uygulama ve pratik yapma eylemi için, “*Duaya çıkmak*” ifadesini kullanmıştır. Rûz-nâme’de yağmurun yağmadığı ve kuraklığın yaşandığı durumlarda, yağmur duasının yapıldığı görülmektedir. Saraybosna’da yağmur duasının; cami, medrese gibi çeşitli dinî mekânlarda ve kıra-dağa çıkılarak yapıldığı görülmektedir: “*Bir ay kadar du‘â etdiler câmiden câmi‘ye. En sonra, gel üç defa kıra çıkalım ve sonra aram verürüz.*”¹¹⁵ Yağmur duası törenlerinde, mektep çocuklarının da bulunduğu ve bu çocukların da duaya iştirak ettikleri belirtilmiştir: “*Medine-i Sarây‘da bir ay istiska, mektep uşaklar ile câmi‘lerde du‘â eylediler*”¹¹⁶ Saraybosna’da yağmur duası bir kez yapılmakla birlikte, kuraklık durumunda duanın 3 günden 1 aya sürdüğü dönemlerin de olduğu görülmektedir. Saraybosna’da yapılan yağmur duasına köylülerin de dağa çıkarak iştirak ettikleri görülmektedir: “*Ve köylerde halk du‘âya gıtdiler. Çabaladılar.*”¹¹⁷ Yağmur duası için geniş kitlelere ulaşıp katılımın artmasına gayret gösterildiği

¹¹¹ A.g.e, s. 93.

¹¹² A.g.e, s. 174.

¹¹³ A.g.e, s. 182.

¹¹⁴ A.g.e, s. 192.

¹¹⁵ A.g.e, s.141.

¹¹⁶ A.g.e, s. 141.

¹¹⁷ A.g.e, s. 141.

anlaşılmaktadır. Eserde, “*Dellâl nidâ eyledi.*”¹¹⁸ ifadesiyle halka, dua zamanının ve yerinin duyurulduğu görülmektedir.¹¹⁹

Molla Mustafa Başeski'nin Rûz-nâme'de belirttiği Saraybosna'daki yağmur duası törenleri Türk kültür coğrafyasındaki törenlerle benzerlik göstermektedir. Türk ve akraba topluluklarda yağmur duası ve yağmur duası etrafında gelişen folklorik unsurlar bir hayli yaygındır. Türklerde yağmur duasına benzeyen “*Yada Taşı*” törenleri İslamiyet'in kabulünden önceki dönemlere dayanmaktadır.¹²⁰ İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu tören ve pratiklerin yeni dinin formlarına göre şekillenmiş ve “*İstiskâ*” olarak geleneğe varlığını sürdürmüştür.¹²¹ Yağmur duası törenlerinin Osmanlı toplum hayatında görülen önemli bir ritüel olduğu bilinmektedir. Sultan III. Mehmet (1595-1603), döneminde sarayın ve İstanbul halkının katıldığı bir tören Okmeydanı'nda yapılmıştır. Yine bu dönemde yağmur duası önemli camilerde de yapılmıştır. Okmeydanı'nda yapılan yağmur duası; Ayasofya, Fatih, Bayezid, Selimiye, Süleymaniye, Şehzadebaşı ve Eyüp camilerinde de tekrar edilmiştir. Sultan III. Mehmet döneminde açık alanlarda ve camilerde yapılan yağmur duası farklı dönemlerde de yapılmıştır. Bu törenler Selanik gibi farklı şehirlerde yapılmış, törenlere çocuklar ve hayvanlar da götürülmüştür.¹²² Yağmur duası, Rûz-nâme'nin yazıldığı dönemde olduğu gibi günümüzde Anadolu coğrafyasında işlevselliğini korumaktadır.¹²³ Örneğin, Adana'da yağmur duası törenlerine *istiskâ* denilmekte ve 3 gün arka arkaya *istiskâya* çıkılmaktadır.¹²⁴ Tire yöresinde yağmur duası, çocukların ve bütün köy halkının katıldığı törenler olarak iki şekilde yapılmaktadır.¹²⁵

Rûz-nâme'de belirtilen yağmur duasının işlevi Türk ve Müslüman toplumlarda görülen yağmur duası törenlerinin işlevinden farklı değildir. Müslüman toplumlarda kuraklık mevsimi yağmur duasına çıkma zamanıdır.

¹¹⁸ A.g.e, s. 116.

¹¹⁹ Rûz-nâme'de, yağmur duasının metni ve yapılan ritüelin diğer detayları belirtilmemiştir.

¹²⁰ Gülnisa Aynakulova, “Türk Kültüründe Yada Taşı”, *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.126-141.

¹²¹ Albert Bel ve Pertev Naili Boratav, “İstiskâ (Yağmur Duası)” *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 166-173.

¹²² Ahmet Kavas, “Osmanlı'da Yağmur Duası”, *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 225-242.

¹²³ *Geniş bilgi için bkz.* Orhan Acıpayamlı, “Türkiye'de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metotla İncelenmesi”, *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 17-116.

¹²⁴ Erman Artun, “Adana'da Yağmur Yağdırma Törenleri ve Çomçalı Gelin”, *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.289-303.

¹²⁵ Metin Ekici, “Tire Yöresi Yağmur Duası Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme”, *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.451-460.

Yağmurun yağmaması durumunda bütün Müslüman toplumlarda bu tören gerçekleşir. Bu sebeple, yağmur duası törenlerinin temel işlevi, bir ibadeti yerine getirmektir. Karşılaşılan kuraklık sorununu ilahî elin yardımıyla çözümlenmesini isteme ve yaşanan sıkıntı karşısında kutsala yönelme duanın bir diğer işlevidir. *Dellâlin nida eylemesi*, toplu halde duaya çıkılması karşılaşılan sorunu toplumsal dayanışma ve kaynaşmanın bir aracı durumuna getirmiştir. Çocuklarla birlikte duaya çıkılması, İslam dininin çocukları günahsız görmesi ve onların yaptığı duaların kabul olacağı inancına dayanmaktadır.

SONUÇ

Molla Mustafa Başeski, 1754-1805 yılları arasında Saraybosna'da yaşanan olayları anlattığı bir "Rûz-nâme" yazmıştır. Eserde bahsedilen tarihî bilgilerin doğruluğu ve yazarın eserde zaman zaman kendi kişiliği üzerine yaptığı değerlendirmeler, Rûz-nâme'deki bilgilerin güvenilirliğini kanıtlamaktadır. Yazarın Rûz-nâme'yi kaleme aldığı dönemde Saraybosna, Osmanlı egemenliği altındadır. Bu sebeple Rûz-nâme, XVIII. yüzyıl Osmanlı Saraybosnasının kültür hayatı açısından önemli bir eserdir.

Rûz-nâme'de, Türk esnaf sistemi ve geleneklerinin Saraybosna'da hayat bulduğu ve bu geleneklerin toplum hayatında önemli bir işlevinin olduğu görülmektedir. Saraybosna'daki esnaf eğlenceleri, kuşanma törenleri içerik ve işlev açısından İstanbul ve Osmanlı'nın diğer şehirlerinde görülen esnaf sistemi ve gelenekleriyle bütünlük sergilemektedir. Bu sebeple denilebilir ki fütüvvet sistemi ve Ahî gelenekleri Saraybosna'da hayat bulmuş ve Saraybosna kültür hayatında önemli bir işleve sahip olmuştur.

Saraybosna'da görülen donanma gelenekleri ve helva sohbetleri gibi halk eğlenceleri, Osmanlı toplumunda görülen eğlencelerdir. Bu halk eğlenceleri, XVIII. yüzyıldan önce de Osmanlı toplum hayatında görülmektedir. Saraybosna'daki halk eğlenceleri, merkez ile taşra arasında güçlü bir kültür ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Saraybosna'da görülen yağmur duası törenleri ve inanışlar Müslüman ve Türk toplumlarında görülen tören ve inanışların Bosna coğrafyasına yansımından ibarettir. Bununla birlikte, canlı ve etkin olmamakla birlikte Balkan coğrafyasına has bazı inançlar da Saraybosna'da hayat bulmuştur.

Eserin dilinin Türkçe olması, müellifin kullandığı Türkçe deyim ve atasözleri; Türk dili ve kültürünün Saraybosna'daki kadim tesirini göstermektedir.

Rûz-nâme'den hareketle denilebilir ki XVIII. yüzyılda Osmanlı toplum hayatı; dil, gelenek ve düşünce açısından taşradan merkeze, doğudan batıya bir bütünlük göstermektedir. Büyük bir organizma görünümündeki bu kültürel

bütünlüğün merkezinin İstanbul olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle şehir kültürü açısından Türk toplum hayatının kültür kalıpları İstanbul'da şekillenmiştir. Bu kültür kalıpları, Osmanlının diğer şehirlerine yayılmış ve bu şehirlerde derin bir etki bırakmıştır. İmparatorluğun uç bir bölgesinde olmasına rağmen Saraybosna'da da bu etki güçlü bir şekilde görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLAZİZ BEY, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri-I*, Yayına hazırlayan: Kazım Arısan ve Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1995 İstanbul.
- ACIPAYAMLI, Orhan, "Türkiye'de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metotla İncelenmesi", *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 17-116.
- ARUÇİ, Muhammed, "Saraybosna" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, c.36, ss.128-132.
- ÂŞIK PAŞAZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Hazırlayan: Kemal Yavuz-Yekta Saraç, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007.
- AND, Metin, *Kırk Gün Kırk Gece Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçiş Alayları*, Toprakbank Yayınları, İstanbul 2000.
- AND, Metin, *16. Yüzyılda İstanbul: Kent, Saray, Günlük Yaşam*, Akbank Yayınları, İstanbul 1993.
- AND, Metin, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- ARTUN, Erman, "Adana'da Yağmur Yağdırma Törenleri ve Çomçalı Gelin", *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.289-303.
- AYNAKULOVA, Gülnisa, "Türk Kültüründe Yada Taşı", *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.126-141.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya*, c.2, 3.kitap, İstanbul Fetih Derneği, İstanbul 1981.
- BEL Albert ve Pertev Naili Boratav, "İstiskâ (Yağmur Duası)" *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 166-173.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

- BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınları, II. Baskı, 1984 İstanbul
- BOYRAZ, Şeref, *Fal Kitabı Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.
- ĆEHAJİĆ, Dzermal, *Derviški Redovi u Jugoslovenskim Zemljama sa Posebnim Osvrtnom Na Bosnu i Hercegovinu*, Univerzitet u Sarajevo, Orijentalni Institut u Sarajevo, Sarajevo 1986.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugât*, Aydın Kitabevi, İstanbul 2011.
- EKİCİ, Metin, "Tire Yöresi Yağmur Duası Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme", *"Yağmur Duası Kitabı"*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s.451-460.
- EKİNCİ, Yusuf, *Ahilik*, Özgün Matbaacılık, Ankara 2008.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, Hazırlayan: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, c. 5, II baskı, s. 223-229.
- FARUKİ, Süreyya, *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çeviren: Elif Kılıç, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- FRIEDMAN, Francine, *The Bosnian Muslims Denial of a Nation*, Westview Press, Colorado 1996.
- FİLAN, Kerima, *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Connectum, Saraybosna 2011.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İTO Yayınları, İstanbul 2011.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Nedim Divanı*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1951.
- IMAMOVIĆ, Mustafa, *Historia Bošnjaka*, Bošnjačka Zadejnica Kulture Preporod, Sarajevo 1998.
- KAVAS, Ahmet, "Osmanlı'da Yağmur Duası", *Yağmur Duası Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 225-242.
- KAZANCIGİL, Ratip, *Edirne Helva Sohbetleri ve Kış Gecesi Eğlenceleri*, Kütüphaneler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul 1993.
- MALCOLM, Noel, *Bosnia a Short History*, Pan Book, London 2002.
- MUJEZİNOVIĆ, Mehmet, *Islammska Epigrafska u Bosni i Hercegovini*, Veselin Masleša, Sarajevo 1974.
- OĞUZ, Öcal, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir*, Geleneksel Yayınları, 2009 Ankara.
- OKİCİ, M. Tayyib, "Gazi Hüsrev Bey Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam*

Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 1996, c.5, ss. 453-454.

ÖRNEK, Sedat Veyis, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1966 Ankara.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994, c.5, s. 38-39.

ÖZTÜRK Orhan, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınları, 2009 Ankara.

YARDIMCI, Mehmet, *15 ve 16. Yüzyılda Bir Osmanlı Livâsı Bosna*, Kitab Yayınevi, İstanbul 2006.